

Гунько Ярослав

студент IV курсу історичного факультету

ЖДУ ім. І. Франка

(науковий керівник: д. і. н.,

професор **Ярмошик І. І.**)

РОЛЬ ПЕТРА КОНАШЕВИЧА-САГАЙДАЧНОГО У ВІДНОВЛЕННІ ІЄРАРХІЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ (1620 Р)

Анотація. У статті аналізується роль українського козацтва та особисто кошового отамана Петра Конашевича-Сагайдачного у відновленні православної церковної ієрархії у 1620 р, виділені політичні та військові фактори цього процесу, розглянуті церковні стосунки на українських землях після Берестейської унії 1596 р.

Ключові слова: П.Конашевич-Сагайдачний, релігійні стосунки, православна церква, Річ Посполита, козацтво.

Актуальність проблеми. Релігійні стосунки в кожній державі, особливо багатонаціональній завжди є складними та суперечливими. Таким же складним процесом є вивчення цих стосунків, у першу чергу через те, що дослідники переважно теж є віруючими людьми і їх віросповідання завжди накладає відбиток на їх праці. Через це важливо є періодично повертатися до аналізу цих проблем, особливо зважаючи на релігійну ситуацію у сучасній Україні.

Уніатство та полонізація швидко охоплювали нові верстви українського населення. Берестейська унія викликала гостру опозиційну реакцію – виступи православних на сеймах та сеймиках. Чіткої антикатолицької спрямованості набули твори письменників-полемістів. Однак найбільшу небезпеку для властей становила нова впливова сила суспільства – козацтво. Щодо історіографії, то дану проблему розглядали І. Власовський [2], В. Демочко [3], П. Сас [4], Р. Халіков [5].

Мета даної статті полягає у дослідженні ролі П. Конашевича-Сагайдачного у відновленні ієрархії православної церкви.

Основна частина. У першій половині XVII ст. у релігійно-церковному житті Речі Посполитої з'являється новий чинник. Це – участь козацтва як суспільної верстви у захисті православної церкви. Щоправда релігійність козаків до кінця XVI ст. простежувалася досить слабо. І це не випадково, адже до Люблінської унії 1569 р. і в перші роки існування Речі Посполитої віротерпимість була однією з характерних рис суспільного життя України. Навіть традиційний обряд прийняття до козацького товариства, що включав і поняття віри, особливою суворістю не відзначався. Лише походи запорожців проти татар велися під гаслом боротьби з «неприятелем святого Хреста». Обрання королем вихованця єзуїтів Сигізмунда III – знаменувало кінець конфесійної толерантності уряду Речі Посполитої щодо православ'я. Рішенням Брестського собору 1596 р. ліквідовано православну церковну ієрархію.

Після Берестейської унії в 1596 році майже всі православні єпископи Київської митрополії перейшли в унійну церкву чи померли. Єдиним православним єпископом Речі Посполитої впродовж 1610-1620-х років був єпископ Галицький, Львівський та Кам'янець-Подільський Єремія Тисаровський, хоч і його всіма засобами змушували перейти в унію.

Із переходом православних ієрархів до унії значно ускладнилося церковне життя православних українців у Речі Посполитій, але остаточно воно не припинилося. Певний час православну віру зберігали єпископи Гедеон Балабан, Михайло Копистенський, а також згадуваний нами Єремія Тисаровський. Продовжували свою корисну діяльність православні братства, Острозька академія, богословський гурток у Києво-Печерській лаврі, який об'єднав таких відомих церковних діячів, як Єлисей Плетенецький, Захарія Копистенський, Іов Борецький, Памво Беринда та інших. Православним залишалось Військо Запорозьке, очолюване палким супротивником унії П. Конашевичем-Сагайдачним. Саме завдяки його зусиллям – зокрема переговорами з

Константинопольським та Єрусалимським патріархами – православна ієрархія в Києві була відновлена [5].

Як зазначає церковний історик І. Власовський, українське козацтво було тією новою силою, яка виступила в Польсько-Литовській державі на захист українського народу і його православної церкви – церкви і віри прадідів. Вчений наводить багато фактів, коли козаки ставали на захист православних українців від посягань уніатів. Спочатку це відбувалось у Києві, а згодом поширилося за його межі. Козацтво, зазначає він, стає в усій Польсько-Литовській державі свого роду офіційним представником і захисником православних і Православної Церкви, позиції якого не міг ігнорувати польський уряд [2, с. 256].

Українське міщанство і духовенство відчули за собою підпору військової сили і могли значно сміливіше та енергійніше впроваджувати свої плани. З іншого боку, козаки стали вище своїх станових інтересів і в свою програму включили загальнонаціональні справи, найважливіші з яких – оборона Церкви та культури. Така позиція козацтва дає підстави історикам шукати зв'язок Війська Запорізького з традиціями князівської епохи. Таке всеукраїнське значення козацтва в боротьбі українського народу за свою віру пов'язано насамперед з ім'ям гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, якого за заслуги перед Українською православною церквою І. Власовський ставить поруч із такими видатними оборонцями православ'я в Україні, як князь Костянтин Острозький [2, с. 258].

Як зазначає П. Сас, гетьман П. Сагайдачний брав найактивнішу участь у нарадах православних щодо відновлення церковної ієрархії. Його слово, підкріплене позицією Війська Запорозького, було вагомим. Однак єрусалимський патріарх Феофан III побоювався висвячувати православних архієреїв, оскільки польська влада вбачала у ньому потенційного турецького агента. Зокрема, коронний гетьман С. Жолкевський уважав, що патріарх вирушив у подорож до Московії лише заради того, щоб, за вказівкою зі Стамбула, налаштувати тамтешній уряд проти Речі Посполитої. У планах

коронного гетьмана був навіть арешт Феофана, однак на заваді цьому стало козацтво. С. Жолкевського непокоїв універсал П. Сагайдачного 1620 року, який гарантував безпеку єрусалимському патріарху під час перебування того в Україні [4, с. 19].

Запорожці на чолі з П. Сагайдачним продовжували наполегливо переконувати Феофана висвятити церковних ієрархів. Безкомпромісна і рішуча позиція представників козацтва не залишала, вважає П. Сас, йому жодного морального виправдання за власну слабкодухість. За час перебування в Києві єрусалимський патріарх здійснив низку єпископських свячень. Так, на початку жовтня 1620 р. він висвятив ігумена Межигірського братського монастиря Ісайю Копинського на єпископа Перемиського (1631-1632 рр.), а ігумена Київського Свято-Михайлівського монастиря Іова Борецького – на митрополита Київського (1620-1631 рр.). Кількома тижнями пізніше – Мелетія Смотрицького на архієпископа Полоцького (1620-1633 рр.). Посвячення відбувалися соборно, проте таємно [4, с. 21].

Після відновлення в 1620 році православної Київської митрополії новопризначений митрополит Іов Борецький активно сприяв православним братствам і братським школам. Ще до того, як став митрополитом, він був ректором Львівської, а потім і Київської братських шкіл.

В. Антонович, аналізуючи справу відновлення в Україні православної ієрархії, висунув ідею політичної віротерпимості польських королів, що виходила із взаємовідносин поляків-католиків та православних українців. На його погляд, саме потреба Сигізмунда III у військовій силі козацтва напередодні Хотинської війни змусила короля змиритися з відновленням православної ієрархії. На думку вченого, П. Сагайдачний переконав єрусалимського патріарха Феофана висвятити в Києві нову православну ієрархію, вважаючи цю акцію свідомим політичним кроком П. Сагайдачного: «Гетьман використав своє становище і ще міцніше зв'язав свою політику з народною справою, захистивши релігійні інтереси України» [1, с. 234].

Погоджується з такою оцінкою і сучасний дослідник В. Демочко, який вважає, що повернення православної церкви її ієрархів було результатом цілеспрямованої політики П. Сагайдачного, який мав підтримку і співчуття серед козацтва, православного духовенства, учасників братського руху і навіть частини радикально настроєної шляхти. «Вибір часу для цієї акції, – пише науковець, – зумовлювався не якимись стратегічними міркуваннями, а візитом Єрусалимського патріарха до Москви. П. Сагайдачний не чекав сприятливого для цієї справи збігу обставин, завдяки якому уряд Речі Посполитої став би більш прихильним у релігійному питанні, він не побоявся накликати на себе (та й не тільки на себе) великі неприємності з боку короля та польського уряду. Відважившись на цей крок, усвідомлював потенціальні можливості суспільно-політичних сил, які представляв і на які міг спертися» [3, с. 31].

Висновки. Отже, відновлення православної церковної ієрархії мало величезне національно-історичне значення в житті українського народу. Ця подія запобігла процесу асиміляції українського православного народу з польським, католицьким і надихнула народ для подальшої боротьби з польськими утисками. Відновлення православної ієрархії стало результатом цілеспрямованої політики Петра Конашевича-Сагайдачного, яка знаходила широку підтримку серед народних мас і суспільно-політичних сил України. Звичайно, що цей крок викликав хвилю великого невдоволення з боку Речі Посполитої, однак будь-яких репресивних заходів не було застосовано. Навпаки, польський сейм змушений був рахуватись із фактом відновлення православної віри в Україні. Посли Київського воєводства у захисті православ'я виявили надзвичайну наполегливість, усвідомлюючи, що саме в той час, коли над Польщею нависла страшна небезпека, Річ Посполита буде більш поступлива.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Антонович В. Б. Коротка історія козащини. Київ : Україна, 2004. 304 с.
2. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви : у 4 т. Т. 2. Київ : [б. в.], 1998. 387 с.

3. Демочко В. Роль козацтва на чолі з П. Сагайдачним у відновленні та розвитку церковного життя в Україні в першій половині XVII ст. Волинські історичні записки. 2008. Вип. 1. С. 29-33.
4. Сас П. М. Відновлення православної церковної ієрархії Київської митрополії (1620 р.). Український історичний журнал. 2010. № 4. С. 15-39.
5. Халіков Р. 400 річниця відновлення православної ієрархії. URL : <http://memorua.org/?p=2036>.